

פרשת כי תבוא תשי"פ

שנהיה לראש ולא לזנב

[א] הוי זנב לאריות

כראש מאשר לזנב, וזה לכאורה סותר את דברי המשנה שצריך לשאוף להיות זנב לאריות ולא ראש לשועלים. ועוד צריך ביאור, מדוע כל אחד מתפלל תפילה זו, הרי לא ייתכן שכולם יהיו צראש. ובספר משנה שכיר (להג"ר יששכר שלמה טייכטעל זצ"ל, ראש השנה) תירץ בשם הג"ר דדוק הכהן מלוכלין זצ"ל דקשה לכל אדם לדעת לאיזה גדול ואדמו"ר ראוי להתייחס, ועל זה אנו מתפללים "שנהיה לראש ולא לזנב", כלומר שיהיו אנו דבוקים למנהיגים שהם ראשים אמיתיים ולא זנבות. וכן כתב השפת אמת (ראש השנה תרס"ג) לדייק מלשון הפסוק "ונתן ה' לראש ולא לזנב", כלומר "לראש" ולא "ראש", שמהות הצרכה היא להימשך למנהיגים הראויים לעמוד צראש ולהינצל ממנהיגים כוזבים שהם צאמת זנבות, אבל לא בהכרח להיות מנהיג בעצמו.

[ב] בל אחד חייב לחשוב לעצמו

אבל הוסיף בספר תפארת שמשון (פרשת כי תבוא), שהנה הראש הולך לכל מקום שירצה ואילו הזנב נגרר אחריו. והגם שצופו של דבר יגיע הזנב לכל מקום שהראש נוסע, מכל מקום הראש יש בו שכל שעל ידו הוא צוחן וקוצע את דרכיו, לעומת הזנב שאין בו דעת להחליט ולהוביל דברים. ואדם יכול להיות נדיק גמור, אבל אם הוא צחינת זנב, כמעט אין ערך לדקותו. והדבר מתצטא בהרבה נקודות בחיים, שהנה ישנם אנשים שהם גוררים וישנם אנשים שהם נגררים. משל לרכבת בעלת קרונות רבים שצמבט הפשוט קשה לדעת מי הגורר ומי הנגרר, כי אולי הקרון האחרון דוחף את כולם. אבל כשמנתקים את הקרונות רואים שהקטר ממשיך לנסוע ואז מתברר שלקטר יש מנוע וכל הקרונות נגררים אחריו. וכמו כן, יתכן שיצוא אדם לבית דין של מעלה עם ידיעת כל הש"ס ושם יאמרו לו, אינך אלא זנב, לא למדת מחמת אישיותך העצמית אלא נגררת אחר האוירה שמסביב. ואם רק חזירו הוא הראש או אתמול הוא הראש כזה שהוא נגרר אחרי החצר או שהוא עושה דברים רק בגלל שעשה אותם אתמול, אז הוא בגדר זנב, וכל מה שהשיג נפגע ומתערער.

מצואר במשנה צאצות (פרק ד משנה טו) "והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים". שנוח לו לאדם להיות תלמיד למי שגדול ממנו בחכמה כדי שהוא יקבל השראה מתמדת להיות טוב יותר בעצמו ולשאוף לשלמות, מהיותו רב למי שקטון ממנו בחכמה שעשוי לעורר בתוכו תחושת שאננות שתגרום לחוכמתו לדעוך ולהצטמצם. וזהו דכתיב (משלי יג, כ) "הולך את חכמים יחכם ורעה כסילים ירוע", רועה לומר "הולך את חכמים" להיות בחצרת גדולים וטובים ממנו "יחכם", "ורעה כסילים", כלומר מי שהופך את עצמו לרועה לאן על אלה שנחותים ממנו, "ירוע", יציא רעה על עצמו. וכתב רבי מתתיהו היצהרי בפירושו לצאצות (שם) שהתופעה הזו משתמעת מכיוון ראשו של השועל ופעולת זנבו של האריה, "כי טבע זנב הארי להתעקס נגד הראש, רמז אל המשתדל ומתדבק בעפר רגלי הנכבדים שיהיה נכבד ומעולה וכו', וטבע השועל לעקס ראשו תמיד אל זנבו, לרמוז כי המתחבר אל השפלים ימשך לו שפלות במדותיו וצדעותיו ובהנהגותיו". כלומר שטבעו של האריה כשיש לו זנב על מצחו הוא להביא זנבו לראשו כדי לגרש אותו ואילו השועל כשיש לו זנב על מצחו הוא מכופף את ראשו לכיוון זנבו כדי לגרש אותו. לכן, אם הוא יהיה זנב לאריה יש סיכוי שבעתיד הוא יהפוך לראשו, אך אם הוא יהיה ראש לשועל צופו של דבר הוא יהפוך לזנבו. וכל זה מנוגד לאמונה הרווחת בהמונים שעדיף להיות דג גדול בצריכה קטנה מאשר להיות דג קטן בצריכה גדולה, כלומר שעדיף להיות תלמיד מחונן בקצוה רגילה מאשר להיות תלמיד רגיל בקצוה מחוננת. והשקפה זו היא צאמת מדיניותו של השטן, שטען שעדיף ללמוד בגיהנום מאשר לשרת בגן עדן.

אמנם צרשימת הצרכות השמורות למי ששומר כראוי את התורה והמלוות כתוב (דברים כח, יג), "ונתן ה' לראש ולא לזנב", ועל פי זה צליל ראש השנה אנו מתפללים על הסימנים "שנהיה לראש ולא לזנב". ומשמע מזה שעדיף להיחשב

וכן צשו"ת חתם סופר (או"ח סימן טו) התרעם על החסידים המאחרים יותר שנהגו ללבוש בגדי משי ולא בגדי צמר, שאמנם הדור הראשון עשו זאת מחמת שהקפידו ביותר על חשש שעטנו אבל הדור השני המשיכו לעשות כן רק מכוח הירושה. ובמקרה זה הדור הראשון הם בגדר ראש לעומת הדורות שבאו אחריהם שהם בגדר זנב. ולא משנה אם הזנב בא מהחברה, מראש הישיבה, או ממה שהאדם עצמו היה אחתו, אם זו איננה עבודה עצמית של היום אין זה ראש אלא זנב. ואם כן "ראש" פירושו, אדם שחי עם שאיפה לזנות אישיותו, וכל הזמן הוא משתדל לשנות נקודות צנפשו כדי להשתפר. ואדם שלומד סדרים שלמים בהתמדה אך הוא עושה זאת רק מחמת היסחפות אחרי האווירה הציבורית שמסביב ללא כל שאיפה עצמית, הרי הוא בגדר זנב. ואם כן, מלבד שאדם אחראי להיות זנב לאריות, להיגרר אחרי גדולי התורה והמוסר, הוא גם חייב לפעול ולעשות משהו לעצמו, לכבוש את מידותיו ולתקן את דרכיו, ולהפוך לראש שחשב על עצמו, ולא לזנב שרק עוקב אחרי אחרים צעיוורון.

ג] דמשק אליעזר

ובדרך זו יש להבין את התלוונה של אברהם על אליעזר, דכתיב (בראשית טו, ב) "ויאמר אברהם ה' אלקים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי וזן משק ביתי הוא דמשק אליעזר". הרי שאברהם התאכזב מכך שירשו היחידי הוא אליעזר מדמשק. אמנם עוד דרשו חז"ל בגמרא זיומא (כח, א), "הוא דמשק אליעזר וכו' שדולה ומסקה מתורתו של רבו לאחרים". ומשמע מכאן שאברהם דיבר בשבחו של אליעזר והחמיא לו על היותו תלמיד מובהק ודובר נאמן שאפשר לסמוך עליו שיעביר את תורתו צמדויק. וכי"כ ייתכן שע"ס הפסוק המתאר את גדולתו של אליעזר גם משמש כביקורת וגינוי נגדו. ובספר מאור ושמש (פרשת לך לך) תירץ שהשנה כאן הוא באמת ביקורת, שאברהם מתוסכל מכך שאליעזר לא פיתח את היכולת לחשוב בעצמו, להוסיף נופח משלו ולהרחיב על העקרונות שקיבל. ומכאן יש ללמוד שבני אדם שקשורים לנדיקים לא יעשו כתנועותיהם והנהגותיהם כמנוות אנשים מלומדה, שרק בגלל שהנדיק עושה זאת גם הוא עושה כן בעצמו, כי זה דפוס מסוכן, אלא אדם חייב לעשות כפי שכלו ומזג נפשו באמת ובלב נבון וחכם.

וזוהי היתה החסרון בהכנסת אורחים של לוט, דכתיב (בראשית יט, ח) "הנה נא לי שתי צנות אשר לא ידעו איש אוליאה נא אתהן

אליכם ועשו להן כטוב צעייכם רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו צלל קרתי". ופירש הרמב"ן (שם), "מתוך שבחו של האיש הזה באנו לידי גנותו, שהיה טורח מאד על אכסניא שלו להציל אותם מפני שבאו צלל קורתו, אבל שיפיים אנשי העיר בהפקר צנותיו אין זה כי אם רוע לב, שלא היה ענין הזמה צנשים מרוחק צעיינו, וכו' לכך אמרו רבותינו (תנחומא וירא אות יצ) צנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו על צנותו ועל אשתו והורג או נהרג, וזה מוסר צנותו להתעולל בהן, אמר לו הקדוש ברוך הוא לעצמך אתה משמרן". הרי שלוט הגזים בהופעת חסד לאחרים על חשבון הגנת שלמות צנותו, ומכיוון שהוא התעלם מצניחותו ומעלותו של צנותו, בסופו של דבר הוא עצמו נכשל צענין זה ועסק בעריות עמהן, מדה כנגד מדה. וכתיב בספר שיעורי חומש (להג"ר שלמה וולצה זצ"ל, פרשת וירא) שאע"ג שלוט היה תלמיד מובהק של אברהם אבינו בחסד, והוא עסק בחסד במסירות נפש כפי שלימדו אברהם אבינו, מכל מקום כשהיה צריך לחפש לעצמו דרך לצד נכשל באופן נורא. ורואים מכאן שתלמיד שעושה בדיוק כפי שרבו הורה לו, אפשר שיטעה כשהוא מגיע לנקודה חדשה שצריך להחליט בעצמו איך להתנהג. ואם כן לא מספיק להיות תלמיד טוב, אלא מוכרח להיות לאדם גם דעת מעצמו. ומי שמתעלם מכך אינו נחשב כתלמיד שלא שימש כל צרכו, אלא הפוך הוא, זהו תלמיד ששימש יותר מדאי, ששימש ושימש ועשה בדיוק, עד שבנקודה שצריך דעת מעצמו אין לו. ויתכן שיש צוה חסרון בעצם השימוש, שהוא לא פיתח דעת משלו.

ד] העמידו תלמידים הרבה

ונראה שזהו מה שאמרו צמסנה באבות (פרק א משנה א) "והעמידו תלמידים הרבה". ודייקו המפרשים מדוע בחרה המסנה למסור ענין זה דוקא בלשון של עמידה. וכתיב צוה בספר מדרש שמואל (שם), "לפי שמימות משה עד ימות רבן גמליאל היו לומדים התלמידים צעמידה והרב יושב על הכסא", וכמוצא בגמרא צמגילה (כא, א). אבל צתוס' יו"ט (שם) הקשה, "ועם שהוא נכון כפי הלשון מכל מקום אין זה תכלית המכוון שיעמדו או שישבו, ולמה זה אמר והעמידו הוי ליה למימר ולמדו שזהו תכלית הכונה". ובספר הידות אהרן (להג"ר אפרים קירשנצוים שליט"א, שם) תירץ שהנהגה שהתלמידים עומדים והרב יושב הוא דברי יסודי, כי הוא פועל להשריש בתוך התלמידים מידת ההכנעה כלפי רבם. ועל ידי האמון צרבים מציינים התלמידים דברים שלולי כל זה לא היו משיגים.

ולפי זה נוכל לפתור את האמרות הסותרות לגבי רבי אליעזר, שהנה בגמרא בסוכה (כח, א) העיד רבי אליעזר על עצמו, "ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם". והענין תמוה, וכי צמחך כל ימי חייו לא פסק רבי אליעזר הלכות דבר שלא שמע מרבו. וצויתר תמוה, דמפורש איתא באבות דרבי נתן (פרק ו) שרבי אליעזר "עמד ופתח ודרש בדברים שלא שמעתן און מעולם". וצויתר בספר שיחות מוסר (מאמר מא) דודאי דרש רבי אליעזר ופסק דברים שלא שמעתן און מעולם, אלא שלא היה דורש ומוציא את הדין טרם שהיה צרור לו ואמד דעתו שכך היה רבו אומר, וכך היה רבו פוסק את הדין, ולכן שפיר אמר על עצמו, "לא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם", שלא אמר דבר שלא היה לו אומדן מה תהיה דעתו של רבו. וכן כתב הגר"א י הכהן קוק ז"ל, בספר ליקוטי הראי"ה (ח"ב עמוד ריג), לדייק בלשונם של חז"ל שאמרו שדרש רבי אליעזר בדברים שלא "שמעתן" און מעולם, שמרמו שהפה של רבן יוחנן בן זכאי אכן "אמרן" למרות שאף אחד אחר לא "שמע אותם". ורואה לומר שמכל השומעים והתלמידים של רבן יוחנן בן זכאי הנטיין רבי אליעזר הגדול בהקשחתו העמוקה, שאזנו "שמעה" מתורתו של רבו מה שלא שמעו אחרים, ונמצא שבאמת לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו למרות שתורתו היתה תורה מחודשת, כי על ידי גבורת שכלו הקדוש העמיק והציין את כל הפנינים שהיו טמונים בדבריו רבו.

וכתב בספר נפש הרב (עמוד ס) שחלק מהמנחה של (דברים כח, ט) "והלכת בדרכיו" הוא לא רק לדמות ולחקות את מידותיו פעולותיו ותכונותיו של הקב"ה בצחינת "מה הוא אף אתה" (סוטה יד, א, ושבת קלג, ב), אלא גם לפתח את האישיות הייחודית שלנו. שהנה מציאות הקב"ה הוא אחד, כלומר אחדות מוחלטת וייחוד מוחלט, שהשי"ת מיוחד ושונה מכל דבר אחר בעולם, וכיון שכל אדם נצרא בללם אלוקים הרי הוא חייב, במידה מסויימת, לפתח את הכשרונות המיוחדים שיש לו. וגם בספר פאר הדור, על חיי החזון איש ז"ל, (ח"א עמוד קסט) הביא שאחרי שעבר את גיל ארבעים צימי מגוריו צוילנא, סה פעם לתלמידו הרב שלמה כהן, "כל שנותי נמנעתי לחלוק על דרכי הגר"א בשום פנים והייתי מקבל את דבריו אף כשהם תמוהים בעיני, אך היום נתלבטתי מאד בסוגיא חמורה אחת וכו' ונאלצתי לפרש אחרת מדעתו". וכך היה אומר, "קבלה צידינו

ויש להשוות את זה עם דברי הג"ר שמעון שקאפ ז"ל בהקדמתו לספר שערי ישר, שהביא בשם גיסו הג"ר שלמה זלמן ז"ל מטעמו שצויתר את המוסר בגמרא בבבא קמא (כ, ב), שרצו חסדא בעי מרמי בר חמא שאלה בהלכה, והשיב רמי בר חמא שהוא יענה לשאלתו רק "לכי תשמש לי", ולאחר שלקח רב חסדא סודר וכרך לו אז ענה רמי בר חמא לשאלתו. ובהשקפה ראשונה זה תמוה הפלא ופלא, מפני מה דרש רמי בר חמא מרב חסדא שימש אותו לפני שהוא יענה לשאלתו. וכתב הג"ר שמעון ז"ל, "שצדכר שצריך עיון ויגיעה תלוי עיקר הדבר אם המתלמד מאמין במעלת המלמד, אז אם לא יצין בראשונה, יתלה החסרון בעצמו, ויוסיף אומץ ליגע את עצמו ואז יצין באחרונה, אבל אם דברי המלמד קלים בעיניו ולא שוה לו להתאמץ לעמול בהם, אז אם לא יקבל הדברים במשקל הראשון יניחם או יבטלם בלבד ודיו, ולכן כאשר ידע רמי בר חמא את עומק הענין שרצה ללמד, לא רצה ללמדו עד שיתאמת לו שרצו חסדא משתוקק להתלמד ממנו כתלמיד מרב, ולכן לא למדו הדבר עד שימש אותו כתלמיד לרב". כלומר שפעולת השימוש החדיר אל רב חסדא גישה של התבטלות כלפי רמי בר חמא וחכמתו, ועל ידי זה הוא התעורר ללמוד ממנו כתלמיד בפני הרב, ולהעריך כראוי את התשובה שהוא עומד לקבל ממנו.

אבל בספר דברי הרב (עמוד קה) פירש שהלשון "והעמידו תלמידים הרבה" מרמו שהרב מחוייב ללמד את תלמידיו עד שהם יכולים לעמוד בפני עצמם, כלומר עד שהם עצמאיים עם דעות משלהם, וכמו שאמרו בגמרא בסנהדרין (לו, ב), על רב כהנא ורב אסי "דלגמריה דרב הוו צריכי ולסבריה דרב לא הוו צריכי". ובענין זה חינוך התלמידים דומה למצות הדלקת המנורה שבה כתוב (שמות כז, כ) "להעלת נר תמיד", ופירש רש"י, "עד שתהא שלהבת עולה מאליה". שבלימוד התלמידים מטרתו של הרבי לא לייצר שיבוטים של עצמו, שיכולים רק לחקות אותו ולחזור על משנתו, אלא ליצור תלמידים עצמאיים שיכולו לעמוד בפני עצמם. כלומר תלמידים שהם מנוידיים להפנים את שיעורי הרבי וגם לפתח אותם ולהרחיב עליהם כל אחד לפי המצב וההבנה שלו. ונראה שעלינו להצחין צין שתי תקופות שונות בחייו של כל תלמיד. שכאשר התלמיד צעיר ורק מתחיל, אז עליו להיות מוכן לעמוד בזמן שהרבי יושב, כלומר להיכנע במלואו לתורתו ודמותו של הרבי. אמנם, ככל שהתלמיד גדל ומתפתח, עליו להסתעף בכוחות עצמו כדי למצוא את סגנונו ואישיותו הייחודיים לו, בלי לנטות מתורתו ודרכו של רבו.

מרבותינו כי אין לנו לעזוב את השימוש השכלי ועלינו לייסד את המשקל הגדול על ההיקף השכלי שהוא המלאך בין היוצר והיוצר, וכמו שכתב האבן עזרא (בהקדמה לפירושו על התורה) "והמלאך בין אדם ובין אלקיו הוא שכלו". וכיוצא בזה הביא בספר רבי שמעון ותורתו, על חיי הג' ר שמעון שקאפ ז"ל, (עמוד פ) שמיום ביאתו לוואלאזיין, רבי שמעון חתר לפתח ולשכלל את כשרונותיו בכוחות עצמיים, לא להיגרר אחרי מוסכמות אלא להיות שלם עם לבו ועם מוחו, לא לקבל שום סברא ודרך שאינה מניחה את דעתו רק מפני ש"כך אומרים". ולעת זקנותו הביאו פעם לפניו גלויות משורטטות, ובהרף עין הגיב בחיך, "וכי מוכרח אני לילך בשורותיו של המדפיס".

[1] התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך

וזהו דאיתא בתנא דבי אליהו (פרשה כה) "יהיו אומרים כל אחד ואחד מתי יגיעו מעשי למעשה אברהם יצחק ויעקב". ולכאורה תמוה, וכי מי הוא זה אשר מלאו לבו לומר שהגיעו מעשיו למעשי אבותינו הקדושים. ומטו משמיה דהרה"ק רבי שמחה בונים מפרשיסחא זי"ע (בספר שיח שרפי קודש, פרשת קרח) ש"הגיעו" הוי מלשון "ויגע", כלומר שיהיה נגיעה ודמיון קצת למעשי האבות אבל לא השוואה מדויקת. וכתב בספר משנת רבי אהרן (פרשת בלק) שבזה גילו לנו חז"ל את גדול החיוב להתלמד, כי אף שהמרחק גדול מאוד בין הדורות, עדיין שייך לשאוף למעשיהם של האבות לפי ההשגה הפעוטה שלנו. אמנם בספר מים רבים (להרה"ק רבי יחיאל מיכל מזלאטשוב זי"ע, עמוד קנא) פירש שהמסר כאן הוא שכמו שאברהם יצחק ויעקב חידשו כל אחד עבודה מחודשת בצחינה אחרת, זה בחסד, זה בגבורה, וזה בתפארת, כן כל אחד חייב לגלות את דרכו שלו בעבודת ה' ושמירת המצוות שמתאימה לאישיות הייחודית שלו. וזהו שאמרו במשנה באבות (פרק ב משנה יב) "התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך", והקשו

המפרשים הלא כתוב (דברים לג, ד) "תורה זו לנו משה מורשה קהלת יעקב", שלכאורה מעיד שהתורה היא אכן נחלתנו. וביאר בספר בית אהרן (להרה"ק רבי אהרן מקארלין זי"ע, פרשת נח) בשם הרה"ק רבי צרוך ממעזיבזו זי"ע שאדם חייב לחדש בעצמו חוץ ממה שיש לו כוחות בירושה, שמוטל עליו לחדש דבר השייך לו לבדו. וזהו הכונה "שאינה ירושה לך", כלומר תורה זו שאינו ירושה לך, בזה צריך האדם לייגע ולתקן עצמו ללמדו, שבדאי יש לאדם תורה שבאה בירושה, אבל תפקידו היא לחשוף את החלק המיוחד שלו בתורה, וכדי להשיגו הוא צריך לתקן את עצמו.

והנה דרשות חתם סופר (ח"א עמוד לו בהג"ה, וח"ב עמוד שע) הביא בשם רבו הג' ר נתן אדלר ז"ל, "שכל ימי הרב אין התלמיד זוכה לחזות בתכלית נועמו הראוי לו כמו שלא זכה יהושע להאיר בפני הלבנה עד אחר סילוקו של משה רבינו, ולא נזכר השראת שכינה על יצחק עד ויהי אחרי מות אברהם ויצחק אלקים את יצחק בנו, ויעקב כל זמן שהיה בבית אביו לא נודע ממנו דבר ה' עד וילא מצא שבע אז ויחלוס והנה ה' ניצב עליו". ובדרך זה הוסיף החתם סופר לפרש את הפסוק (דברים ה, ה), "אנכי עמד בין ה' וביניכם צעת ההוא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש ולא עליכם צהר". הרי שמשה רבינו הכיר שעצם נוכחתו מגבילה את האומה, ולכן הוא הודה ואמר להם, שצהר סיני הוא היה מעבד צפניהם, שלא זכו להתקרב אל ה' כראוי בגלל שהוא היה כמחיצה המבדלת בין ה' וביניהם. אבל בסוף ימיו העיר להם, (כט, ט) "אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלקיכם", כלומר ציום מותי ההרתעה תוסר ואתם תעמדו ישירות לפני ה' בלי שום מכשול לפניכם, ועל כן מוטל עליהם כעת לנצל את ההזדמנות להצטיין באופן עצמאי. וככל שמתקרב יום ראש השנה שבו נעמוד ישירות לפני הקב"ה צדין, עלינו לבצע חשבון הנפש, להבחין בכוחותינו הייחודיים ולפתח את דרכנו האישית, ואם נלליה בעבודה זו אז אי"ה כלנו יזכו בשנה הבאה להגשים את שאיפתה "שנהיה לראש ולא לזנב".

